

NÉMETH LÁSZLÓ SÁNDOR—TÓTH ESZTER ZSÓFIA

A görög géplakatos, a Mercedes hátsó ülése és a szürke játékmackó

Perek Magyarországon NDK- és NSZK-állampolgárok tiltott határátlépése miatt az 1960-as évek második felében

„Ioannis Pantazis terhelt 1966 októberében Kelet-Berlinben megismerkedett Elke Kornátz¹ NDK állampolgárral. Többször találkoztak, és ketjük között szerelmi viszony alakult ki. Annak érdekében, hogy hosszabb időt tölthessenek el együtt közösen, 1967 tavaszán elhatározták, hogy szabadságukat Magyarországon fogják tölteni. Ioannis Pantazis terhelt a bécsi magyar követségnél vízumot szerzett és saját gépkocsijával 1967. május 3-án Budapestre érkezett. Ugyanezen a napon érkezett meg Elke Kornátz is Kelet-Berlinből repülőgépen. Találkozásuk után egy éjjelt a Szabadság szállóban töltöttek, majd Ibusz-szobát béreltek. Több napot Budapesten töltöttek, és a Balatonhoz is leutaztak. Ioannis Pantazis terhelt és Elke Kornátz elhatározták, hogy házasságot kötnek. Ehhez a döntéshez az a körülmény adta meg a végső lökést, hogy Elke Kornátz a terhelttől gyermeket várt. Az együttélésüket a Német Szövetségi Köztársaságban kívánták megvalósítani. Megegyeztek abban, hogy Elke Kornátz nem tér vissza a Német Demokratikus Köztársaságba, hanem valamilyen módon a terhelttel együtt az NSZK-ba utazik. Azt tervezték, hogy Jugoszlávia irányában hagyják el Magyarországot... 1967. május 10-én, amint Csikériánál a terhelt és Elke Kornátz a határ felé közeledett, a rendőrség szervei mindkettőjüket igazoltatták, majd őrizetbe vették.”²

¹ Elke Kornátz 1945. január 15-én született Arnstadtban, anyja neve: Ilse Bürth. Ioannis Pantazis 1933. február 12-én, Soufliában született, anyja neve: Tzufa Antula.

² Ioannis Pantazis büntetőügye tiltott határátlépési kísérlet előkészülete miatt. Budapest Főváros Levéltára, B 21711. Vádirat tiltott határátlépésre irányuló előkészület miatt. 1967. június 1. – Ezúton köszönjük Balogh János Mátyásnak, hogy az értékes iratanyagra felhívta a figyelmünket.

Bevezetés

Sok hasonló bírósági perre, illetve kiadatási eljárásra vonatkozó forrást őriz Budapest Főváros Levéltára. Jobban megérthetjük-e a diktatúrában élő emberek döntéseit ezek tanulmányozásával? Peres forrásanyag ilyen esetekben azért keletkezett, mert az államhatalom és az egyén érdekei szöges ellentétben álltak egymással. A diktatúrában a lezárt határok miatt szerelmesek nem lehettek egymásé, nem élhettek együtt. A tanulmányunkban elemzett három történet közül kettő szerelmi történet, a harmadik pedig egy hároméves kislány sikertelen Nyugatra juttatásának históriája. Nehéz ezeket a történeteket nem normatívan elemezni, ugyanis a párok szerelmükért bármilyen akadályt megpróbáltak leküzdeni. Ahogy a Nyugatra, a szabad világba kijutott édesanya és szerelme is megtett mindent azért, hogy a szocialista blokkban maradt gyermek utánuk mehessen. A forrásokban olvasható történetek tehát az irodalmi műfajok szabályai szerint is működnek. Irodalmi párhuzamot vonva: a szerelmeseket a tiltott határátlépési kísérletek után elszakították egymástól, a férfi letöltendő börtönbüntetést kapott, a nőt pedig kiadták az NDK-hatóságoknak. A szerelem megélésének ez is egy elképzelhető, romantikus hagyományokon alapuló módja. A perszövegekből keveset tudunk meg az érintettek érzéseiről. Ma is szívszorító azonban azokat a fényképeket nézni, amelyen az anya négy hónapos csecsemőjével áll a határőr felvételén, és mutatja a nyomozóhatóságnak az autóban kialakított rejtékhelyet, amely annyira szűk volt, hogy a csecsemő a vámvizsgálat alatt felsírt, és így lelepleződtek.

Hayden White nyomán ezek a történeti szövegek is olvashatók úgy, hogy nem elsősorban a valóságtartalmuk érdekes – ki és milyen módon próbált meg tiltott határátlépést elkövetni, ehhez milyen gépkocsit használt, azt honnan szerezte stb. –, hanem az elbeszélés mikéntje.³ A perszövegek szereplőinek beszédmódja egyértelmű célzatú: a tiltott határátlépéssel gyanúsítottak vagy próbálják úgy megjeleníteni önmagukat, mintha nem is akarták volna átlépni a határt,⁴ vagy beismerik tetteiket, arra hivatkozva, hogy csak így, törvénytelen cselekedetet megkísérelve lehettek együtt szerelmükkel. A hatóság embereinek célja a tényfeltárás, a korabeli törvények betartatása volt, az eljárások során azonban éltek mérlegelési jog-

³ Hayden WHITE: A narrativitás szerepe a valóság reprezentációjában. *Aetas*, 1996/1.; <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00001/white.html>; KISANTAL Tamás: Az irodalmi alkotás mint történelmi szöveg. *Tiszatáj*, 2004. november. 76.

⁴ Lásd DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. A Stasi a Balatonnál. In: TISCHLER János (szerk.): *Kádárismus. Mélyfúrások*. 1956-os Intézet, Budapest, 2009. 418.

körükkel is – ahogy azt az első és a második esetben látni fogjuk. Jogtörténeti szempontból ezek a momentumok érdekesekek. A mellékszereplők cselekedetei – amelyeket jelen tanulmány keretei között nem elemzünk részletesen – bepillantást engednek a korabeli hétköznapokba.⁵

A periratok alapján megismertetjük az olvasóval a történeteket, amelyek érzelmi hatást válthatnak ki: rácsodálkozhatunk egy olyan letűnt világra, amelyben országhatárok választhattak el véglegesen szerelmeket egymástól. Tisztelettel adózhatunk ezen emberek bátorságának, akik megpróbálták a lehetetlent is, hogy együtt élhessenek azzal, akit szeretnek. Ezek a történetek azonban kudarc történetek is. Olyan határátlépési kísérletek, amelyek nem sikerültek, ezért keletkezett róluk írásos anyag. Azok, akiknek az illegális határátlépés sikerült, magukban tartották az események mikéntjét, esetleg visszaemlékezéseikben vetik papírra.⁶

Úgy tűnik, a történészek érdeklődése a Magyarországon át nyugatra igyekvő NDK-sokkal kapcsolatban főleg az 1989-es eseményekre, a tömeges határátlépési kísérletekre, a szimbolikusnak tartott eseményekre irányul: a „vasfüggöny” megnyitására (Horn Gyula és Alois Mock osztrák külügyminiszter által) 1989. június 27-én és az 1989. augusztus 17-i páneurópai piknik alkalmával megnyitott határra.⁷ Ennek a megnövekedett érdeklődésnek az apropója volt a rendszerváltás huszadik évfordulója is. Izgalmas kérdésnek tűnt a Stasi balatoni tevékenysége, az NDK-s nyaralók évtizedeken át tartó megfigyelése is. Kevés munka foglalkozik viszont a szocialista időszak tiltott határátlépési kísérleteinek pereivel. Tanulmányunkban három konkrét pert elemzünk egyrészt jogtörténeti szempontból, másrészt úgy, hogy a narratív megközelítés szempontjait szem előtt tartva újrakonstruáljuk azokat a történeteket, amelyek a szereplők elbeszéléseiből saját élettörténetükre vonatkozóan megismerhetők. Fontos hangsúlyozni, hogy a szövegeket a szereplők hatósági alkalmazottak (nyomozók, ügyészek, ügyvédek, bírák) számára fogalmazták meg. Érdekes lenne kideríteni, hogyan alakult főhőseink sorsa, ám ez mindmáig nem sikerült. Tanulmányunkat gondolatébresztőnek szánjuk,

⁵ Például a hároméves NDK-s kisfiút fél éven át gondozó idős asszony a kisfiú távozása után ruhacsomagot kapott Hamburgból. A holmit eladta szomszédasszonyának, mivel nem volt rá szüksége. Vagy a periratok által embercsempésznek aposztrofált Rudi hálójába került egy budapesti gimnazista lány, aki szerelmet remélt édesapja üzletársától.

⁶ Egy sikertörténet, melyet internetes fórumon osztott meg egy sikeresen kicsempésztett gyermek: Indigob-lue hozzászólása. <http://de.answers.yahoo.com/question/index?qid=20070826151212AAGG8HC>. Utolsó letöltés: 2011. június 26.

⁷ GYARMATI György (szerk.): *A Páneurópai Piknik és határáttörés húsz év távlatából*. L'Harmattan Kiadó, Sopron–Budapest, 2010; LOBENWEIN Norbert: *A rendszerváltás pillanatai*. Volt Produkció, Budapest, 2009.

s bízunk abban, hogy más feldolgozások is születnek a kevésbé kiaknázott, szocialista időszakbeli peres iratok alapján.

NDK-turisták és a tiltott határátlépés mint „bűncselekmény” fogalma

A tiltott határátlépés kérdésköre szorosan összefügg a szocialista országok útlevél-politikájával. Polgárai utazási szabadságáról az állam döntött. Albániában teljes tilalom volt, az országot csak hivatalos kiküldetés keretében hagyhatták el állampolgárai, Romániában és Bulgáriában részlegesen elzárkózó, Magyarországon és Lengyelországban valamilyest megengedő 1956 után. Az NDK-állampolgárok mozgásteret Lengyelországtól Bulgáriáig terjedt.⁸

Dunai Andrea kutatásai szerint az NDK állampolgárai az 1960-as évek közepétől utazhattak külföldre rendőrőrsökön igényelhető betétlappal, amelyet a határállomásokon a személyi igazolványukkal együtt kellett felmutatniuk. A keletnémet Állambiztonsági Minisztérium 1964 májusában úgy döntött, hogy az embercsempészet hatékonyabb feltárása céljából a szocialista országokban operatív csoportokat állít föl. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Stasi-alkalmazottak figyelték az NDK-ból kiutazókat, így a Balatonon nyaralókat is.⁹ A periratok alapján nem derül ki, de elképzelhető, hogy az általunk elemzett perek főszereplőit is folyamatos állambiztonsági megfigyelés alatt tartották, és felkészültek arra, hogy leleplezzék őket, amikor tiltott határátlépést követnek el. Elképzelhető azonban az is, hogy sokan nem kerültek az állambiztonság látókörébe, és ténylegesen rutinellenőrzés során szűrték ki őket a határátlépők közül.

A tiltott határátlépés az 1956-os forradalom után úgynevezett ellenforradalmi bűncselekménynek számított.¹⁰ Értelmezése azonban nem

⁸ DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. I. m. 410.

⁹ DUNAI Andrea: A Stasi és a Balaton. Történelmi szezonvég. *Élet és irodalom*, 2009/28.; SLACHTA Krisztina: Állambiztonság és idegenforgalom a Balaton partján. Német–német találkozások 1961–1989 között Magyarországon. In: GYARMATI György (szerk.): *A Páneurópai Piknik és határátjárás húsz év távlatából*. L'Harmattan Kiadó, Sopron–Budapest, 2010. 39–58.

¹⁰ E kérdéskörrel részletesebben lásd NÉMETH László Sándor: A Zala megyei bíróságok ítélkezési gyakorlatának kialakulása és az ügyvédi védelem az „ellenforradalmi” bűncselekményekben. In: SZEDERJESI Cecília (szerk.): *Megtorlás évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Salgótarján–Budapest, 2008. 197–232.; Magyar Országos Levéltár (MOL), Igazságügyminisztérium, Bírói Főosztály, 1959. XIX-E-1-J.

volt ilyen egyszerű, mivel a forradalom leverésekor és közvetlenül utána közel kétszázezer ember hagyta el az országot, azaz az akkori Magyarországon lakosságának mintegy két százaléka.¹¹ Az új kormány megpróbálta hazacsábítani a korabeli közbeszédben disszidenseknek nevezett emigránsokat. A visszatérések elősegítésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956-ban kiadta a 27. számú törvényerejű rendeletet, amely az 1956. évi október 23. napját követően külföldre távozott személyek közkegyelemben részesítéséről szolt. A tiltott határátlépéssel kapcsolatos minősítési kérdéseket az 1957. évi 24. számú törvényerejű rendelet (1957. március 29.) tisztázta részletesen. A jogellenesen külföldre távozott személyek hazatérésének megkönnyítéséről szóló törvényerejű rendelet a következőket tartalmazta:

1. tiltott határátlépés büntette miatt nem lehetett büntetőeljárás alá vonni azokat, akik az ország határát 1956. október 23. és 1957. január 31. között lépték át, és hazatérési szándékukat 1957. március 31-ig bejelentették;
2. valamint azokat sem, akik az ország határát 1956. október 23. után és a törvényerejű rendelet hatályba lépése (1957. március 29.) között lépték át, feltéve hogy hazatérésük időpontjáig a 18. életévüket nem töltötték be.
3. Azok a személyek, akik 1956. október 23. és 1957. január 31. között engedély nélkül külföldre távoztak, és nem estek a fenti szakasz hatálya alá, ám hazatérési szándékukat valamelyik külképviseleti hatóságnál vagy hazatelepítéssel megbízott hivatalos szervnél 1957. április 1. után bejelentették, egyéni elbírálás alapján mentesülhettek a tiltott határátlépés miatti büntetőeljárás alól.

Az NDK és Magyarország közötti, 1957. október 30-án aláírt jogsegélyegyezmény, valamint az 1964-es, polgári, bűn- és családi ügyeket érintő NDK–magyar miniszteri szerződés értelmében a tiltott határátlépési kísérlet miatt letartóztatott NDK-s állampolgárokat ki kellett adni a keletnémet állambiztonsági szerveknek.¹²

Az új hatalom konszolidálódása után a Büntető Törvénykönyvben is bűncselekménynek számított a tiltott határátlépési kísérlet. A 203§ (4) bekezdés kimondta: „Aki az országhatárt engedély nélkül, vagy a hatóság félrevezetésével szerzett úti okmánnyal, vagy egyébként meg nem

¹¹ LÉNÁRT András: *A Nyugat képe életútinterjúkban. 1956-os magyar emigráns diákok életút-elbeszélései menekülésükről, a Nyugatról, a Keletről*. Disszertáció, ELTE BTK, 2009. 8.

¹² DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. I. m. 416.

engedett módon lépi át, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Minősített eset volt, ha valaki fegyveresen, vagy ha három vagy több személy együttesen követte el a cselekményt. Mellékbüntetésként vagyonelkobzás és kitiltás volt kiszabható.

Az 1978. évi IV. törvény, az új BTK a tényállást annyiban módosította (217. §), hogy a bűncselekményt az valósította meg, aki az államhártárt engedély nélkül vagy meg nem engedett módon lépte át. Ezért három évig terjedő szabadságvesztéssel büntethették. Minősített eset a fegyveres és a csoportos elkövetés maradt, mellékbüntetésként továbbra is kiszabható volt vagyonelkobzás. Ez a szabályozás maradt érvényben a rendszerváltásig.

A tanulmányban elemzett perek főszereplői nagyrészt NDK- és NSZK-állampolgárok voltak. Az 1960-as évek elejétől csoportosan jártak keletnémet turisták Magyarországra, mivel a keleti blokk országai közül a gulyáskommunizmus hazája vonzó úti célnak számított. Budapesten olcsó szállodákban, IBUSZ fizetővendég-szobákban, a Balatonon kempingekben szálltak meg a németek.¹³ Dunai Andrea kutatásaiból tudjuk, hogy 1962-ben tizenegyezer keletnémet állampolgár érkezett Magyarországra szervezett keretekben, harmincezen egyénileg.¹⁴ Közülük három nő sikeresen „disszidált” (*Republikflucht*) a magyar–osztrák határon át a szabad világba. Tizenhatnak a kísérlete nem volt sikeres, lefűlte őket a magyar határőrség. Vagy hamis nyugatnémet útlevéllel, vagy nyugatnémet barátok gépkocsijában elbújva próbáltak átjutni a határon. Hatvanketten megpróbáltak legálisan átkelni, érvényes útlevéllel, jugoszláv vagy osztrák tranzitvízummal.¹⁵ 1965-ben nyolcvanötezer, 1966-ban százhuszonötezer NDK-s állampolgár látogatott Magyarországra.¹⁶ 1965-ben magyar adatok szerint nyolcvankettő, NDK-s adatok szerint hatvannyolc főt fogtak el a határőrök, s átadták őket az NDK-s hatóságoknak.¹⁷ Összehasonlításképp: ugyanebben az évben négyszázharminchét magyar állampolgár disszidált Magyarországról sikeresen.¹⁸

¹³ Uo. 411.

¹⁴ Uo. 414.

¹⁵ Egy sikertelen, érvényes csehszlovák átutazóvízummal rendelkező NDK-s kálváriáját lásd JOBST Ágnes: Útban a szabadság felé? Egy NDK-s turista menekülési kísérlete a berlini fal megépítése után. http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=19; DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. I. m. 415.

¹⁶ DUNAI Andrea: A Stasi és a Balaton. *Élet és Irodalom*, 2009/28. 10.

¹⁷ DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. I. m. 419.

¹⁸ KRAHULCSÁN Zsolt: A be- és kiutazások állambiztonsági és pártellenőrzése (1965–1970). *Betekintő*, 2010/2.; http://www.betekinto.hu/2010_2_krahulcsan. Egy sikeres magyar disszidálás története: FRANK APONYI: *Disszidálásom. Egy magyar hippí naplója*. Bagolyvár, Budapest, 2003.

Ezért is delegált a Stasi titkosügynököket a Balaton partjára, hogy megelőzzék az NDK-állampolgárok disszidálási kísérleteit. Előszeretettel építettek be idegenvezetőket is ügynököknek.

Az NDK-s és az NSZK-s rokonok találkozásainak hangulatát a periratok alapján nehéz lenne felidézni, a visszaemlékezések sokkal inkább hangulatfestők.¹⁹ Kovács Emőke így ábrázolta a kelet- és nyugatnémet rokonok találkozásait: „A nyugatnémetek Mercedesszel, BMW-vel érkeztek, aztán kipirosodva, Honecker-papucsban – balatoni szlengben: pacskerban – beállítottak a keleti rokonok is. És ekkor kinyílt a Mercedes csomagtartója, s abban a Fa szappantól kezdve a Haribo gumicukron át a dobozos italokig minden volt. Ahogy a balatoni találkozásuk megtörtént, tér és idő megszűnt, mindenki jól akarta érezni magát, a nyugatiak szeretettel fordultak az NDK-sok felé, és a magyar vendéglátókat is bőven ellátták munkával és borralalóval.”²⁰ Ez a részlet arra a nyilvánvalóan látható különbségre helyezi a hangsúlyt, amely a fogyasztási javakhoz való hozzáférésben volt az NDK-sok és az NSZK-sok között.

Szintén Kovács Emőke idézi Regine Möbius novelláját, amely hasonló motívumokat hangsúlyoz: „Az NDK-ból jött kempingezőket többek között arról lehet megismerni, hogy vacsoraidőben a kis 90 pfenniges húskonzervjeiket teszik ki az asztalra: véres, májas, vadászfelvágott és mortadella. Ebből a négy fajtából könnyen áttekinthető a választék. Egyszer-kétszer lehet vendéglőben enni... Sokan vannak, akik itt, a Balatonnál találkoznak a nyugati rokonaikkal, akiknek nagyon sokat ér itt a valutájuk. Különösen kedvelt velük a német–német újságcserebere: a nyugatnémet kempingezők egész halom folyóiratot és hetilapot hoznak magukkal. A *Spiegel*től a *Frau im Bildig* alá lehet merülni a nyugatnémet sajtóvalóság mélységeibe.”²¹

1969. június 20-án az NDK és Magyarország egyezményt írt alá a két ország közötti vízummentes utazásról. Az egyezmény része, hogy a hatóságok átadják egymásnak azok névsorát, akiknek beutazását a saját

¹⁹ Az NDK-s és NSZK-s szétszakadt családok kapcsolattartásáról, levelezéséről lásd Ina DIETSCH: *Grenzen überschreiben? Deutsch-deutsche Briefwechsel. 1949–1989*. Böhlau Verlag, Köln, 2004. – Az NDK–NSZK-s balatoni találkozásokról és a magyar vendéglátókról lásd DEME János: *Trabant de Lux az Aranyparton*. (A korszak, a szezon és a fazon.) *Magyar Lettre*, 2009. ősz. 74. sz.; lásd a *Német egység a Balatonnál* kiállításához készített, videóinterjúkat és a Collegium Hungaricum Berlin keretében Forgács Péter készítette videoinstallációt: *Deutsche Einheit am Balaton. Eine europäische Geschichte. Ein intermediales Forschungs- und Ausstellungsprojekt*. <http://www.hungaricum.de/balaton.html>.

²⁰ Kovács Emőke: Wessi, Ossi. *Népszava*, 2010. november 22.; http://www2.magyarhirlap.hu/velemeny/wessie_ossie.html.

²¹ Uo. lásd még Regine Möbius: *Szent esküvés, avagy egy fél évszázad Balaton*. *Magyar Lettre*, 2009. ősz. 74. sz.; Kiss Noémi: *Honeckerpapucs*. (endekások a Balcsin). Uo.

országukba nemkívánatosnak tekintik, és érvénytelen utazási okmány birtokában egymás állampolgárait nem engedik harmadik országba utazni.²² 1978-ban érte el a Magyarországra látogató NDK-turisták száma a százezer főt.²³ 1981-ben próbáltak meg a legtöbben átszökni a magyar határon, január 1. és szeptember 30. között kétszázheten. A tiltott határátlépés az évtized második felére vált tömegessé és szinte kezelhetetlenné.²⁴ A belügyminisztériumi államtitkári értekezletek tanúsága szerint 1987-ben egymillió-hatszázhuszonegyezer, 1988-ban egymillió-hatszáz-ezer NDK-állampolgár, köztük egymillió-háromszázezer turista érkezett Magyarországra, és már 1989 januárjában a határzár megszüntetését tervezték. Összehasonlításképpen: hatszázharmincnyolcezer magyar állampolgár utazott az NDK-ba 1987-ben.²⁵ Dunai Andrea kutatásai szerint 1989. január és augusztus között hétszázharmincezer NDK-állampolgár utazott be Magyarországra azzal a szándékkal, hogy nyugatra távozzék.²⁶ De ez már egy másik történet.

Elke és Joannis, Wolfgang és Ursula – szerelmi történetek

Joannis Pantazis görög születésű géplakatos, aki a hadseregben matrózként szolgált,²⁷ huszónhét éves kora óta élt Nyugat-Németországban. Emigrációjának konkrét motivációja a periratokból nem derült ki, valószínűleg munkavállalási céllal, a jobb élet reményében vándorolt Németországba. Először 1960-tól Stuttgartban, majd 1962-től Nyugat-Berlinben élt. A fővárosban a telefongyárban helyezkedett el. Joannis családja, vasutas nyugdíjas édesapja, nővére és bátyja Görögországban, Theszaloníkiben maradt, édesanyja már meghalt. Már négy éve élt Berlinben, amikor egyszer átruccanva Kelet-Berlinbe, megismerkedett Elke Kornáttzal egy szórakozóhelyen. Az iratok alapján nem tudjuk, rendszeresen átjárt-e a főváros keleti részébe, avagy a véletlenek szerencsés

²² DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. I. m. 420.

²³ SLACHTA Krisztina: Állambiztonság és idegenforgalom a Balaton partján. In: *A Páneurópai Piknik és határáttörés húsz év távlatából*. I. m. 41.

²⁴ 1987. január 1-jétől szeptember 30-ig száznyolcvannyolc, 1988 hasonló időszakában már háromszázhárom illegális határátlépőt tartóztattak le és adtak át a Stasinak. (ABLONCZY Bálint: A Balaton hadművelet. *Heti válasz*, 2009. augusztus 5. <http://hetivalasz.hu/itthon/a-balaton-hadmuevelet-23719/>.)

²⁵ MÖL XII a 3 127. BM Államtitkári értekezletek. 365-ös tétel 1988. 2-52/1988., 799. tétel 1989 2-63/1989.

²⁶ DUNAI Andrea: A Stasi és a Balaton. I. m.; az 1989-es helyzetről: JOBST Ágnes: Az állambiztonság és a kelenetnémet menekültügy. *Betekintő*, 2010/3.; <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikklid=169>.

²⁷ Joannis Pantazis kihallgatási jegyzőkönyve. 1967. május 12.

(szerencsétlen?) összejátszása volt a dolog. Ezután hetente kétszer, háromszor is átment a lányhoz, Joannis vallomása szerint többnyire sétálással töltötték az időt.²⁸ 1967. március elején határozta el, hogy közelemben mennek nyaralni.

Elke Kornátz a tübingiai Arnstadtban született. 1947-ben, kétéves korában a szülei elváltak, az édesapját nem ismerte. Az általános iskola és a kétéves középiskola elvégzése után édesanyjával Werneuchenbe költöztek, Berlin közelébe. 1962 szeptemberében Waldsiederdorfbán óvónőképzőbe kezdett járni, melyet 1964-ben fejezett be. 1964–1966 között óvónőként dolgozott Ahrensfeldében. 1966-tól Berlinben dolgozott a *Junge Welt* újság könyvelőjeként. Két testvére közül az 1940-es születésű Jörg az NSZK-ban, Hagenben élt, nővére, az 1937-es születésű Baerbel Halléban (NDK) orvosi asszisztensként dolgozott. Édesanyja a Német Utazási Iroda tisztviselője volt Berlinben.²⁹

A fiatalok 1967. április 23-án találkoztak utójára Kelet-Berlinben. 1967. május 3-án érkezett Elke Budapestre, a repülőtéren találkoztak. Egy éjszakát Budapesten, a Szabadság Szállóban töltöttek, majd a fővárosban foglaltak IBUSZ fizetővendég-szobát. Közben kirándultak a Balatonhoz, Tihanyra. Május 10-én Bajára, majd Szegedre terveztek utazást – legalábbis a hatóságoknak ezt állították –, de a jugoszláv határ felé, Kelebiába vették az irányt. Kelebián Joannis megkérdezett egy férfit, milyen messze van a jugoszláv határ, és miről lehet felismerni. A férfi azt mondta, a határt erősen őrzik, nem lehet átmenni rajta, akadályok és rakéták is vannak. Ezután Baja felé mentek, és Csikériánál akarták megnézni a határt. Ott tartóztatta fel őket egy polgári ruhás motoros rendőr, és a kiskunhalasi rendőrörsre vitte őket.³⁰

1967. május 15-i kihallgatásakor Joannis azt mondta, hogy Elkével szerettek volna együtt élni. „Egy meggondolatlan ötlet alapján mentünk a határhoz, hogy lehetőséget keressünk egy esetleges szökésre. Más megoldást nem láttunk problémánk megoldására.” Elke Kornátz vallomásában két motívumot hangsúlyozott. Egyrészt azt, hogy nagyon szereti Joannist, és az lett volna az ideális megoldás, ha a férfi költözik az NDK-ba, mivel gyermeket várt tőle, és félt attól, hogy ha édesanyja megtudja, külföldről vár gyermeket, kidobja őt.³¹ Másrészt azt, hogy felelőtlenségnek tartotta az illegális határátlépést: „Beszéltünk arról, szép

²⁸ Uo.

²⁹ Elke Kornátz kihallgatása. Budapest, 1967. május 12.

³⁰ Joannis Pantazis kihallgatási jegyzőkönyve. 1967. május 12. Az IBUSZ-szoba a XI. ker. Fadrusz u. 21. III. em. 1. sz. alatt volt.

³¹ Elsőfokú nyilvános tárgyalás. 1967. július 7.

volna, ha vele tudnék menni, hogy végül is házasságot köthessünk. Azonban komolyan sosem gondoltam rá, ez csak egy illúzió volt, mert ez majdnem lehetetlen, hogy valaki az NDK-t illegálisan elhagyja, ahhoz, hogy valaki nekimenjen a határnak, nagy rizikót kell vállalni. Nem volt kedvem hozzá, hogy lelövessem magam a határon.”³²

Joannis Pantazis és Elke Kornázt története jogtörténetileg annyiban más, mint a többi, elemzett per, hogy mivel a férfi görög állampolgár volt, őt Magyarországon ítélték el, az NDK-állampolgárokat pedig a jogsegélyegyezmény értelmében hazaszállították az NDK-ba.

Joannis Pantazist első kihallgatásakor még tiltott határátlépéshez való segítségnyújtással vádolták.³³ 1967. május 13-án mindkettőjüket terheltnek nyilvánították tiltott határátlépésre készüléssel miatt, és előzetes letartóztatásba kerültek. Joannis a nyomozati szakaszban azt vallotta, hogy Bajára már az ország elhagyásának céljával indultak, a tárgyaláson viszont azt állította, hogy nem. Azzal védekezett, hogy a nyomozásnál tolmács nem volt, a rendőrrel németül beszéltek. Azzal is érvelt, hogy amikor már a határnál voltak, határőr segítségét kérték volna, hogy engedje át őket, tekintettel a helyzetükre, s csak akkor mentek volna át, ha a határőr megengedte volna ezt. Joannis Pantazist a Pesti Központi Kerületi Bíróság bűnösnek találta bűnsegédként elkövetett tiltott határátlépés kísérlete bűntettben, és 1967. július 7-én elsőfokon hét hónapi, szigorított szabadságvesztésre ítélte, és utána kiutasította az ország területéről. A bűnügyi költséget meg kellett térítenie, Ford Taunus személygépkocsiját azonban visszakapta. A fővárosi főügyész a Pesti Központi Kerületi Bíróság 1967. július 7-i ítéletét megalapozottnak tartotta mind az eljárási szabályok betartása, mind a tényállás felderítése szempontjából. A cselekmény jogi minősítését is törvényesnek találta. A másodfokú tárgyalás 1967. augusztus 14-én volt a Fővárosi Bíróságon. A vádlott védőjével együtt enyhítésért fellebbezett, mondván, hogy a vádlott és menyasszonya nem határátlépési célból indult a magyar–jugoszláv határ felé, s csak akkor döntöttek az ország illegális elhagyása mellett, amikor kiderült, hogy a lány állapotos. A másodfokú bíróság ezt az érvelést nem fogadta el. Szerinte az elsőfokú bíróság okfejtése életszerű és indokolt volt, a vádlott és menyasszonya előre elhatározta, hogy elhagyják az országot. Érdekes az a beszédmód, ahogyan a vádlott védője és az ügyész is előterjesztette érveit: a védő teljesen egyértelműen enyhítési céllal, az

³² Elke Kornázt kihallgatása. Budapest, 1967. május 12.

³³ Joannis Pantazis 1967. május 12-i kihallgatási jegyzőkönyve.; SLACHTA Krisztina: Megfigyelt szabadság. *Magyar Lettre*, 2009. évsz. 74. sz.

ügyész súlyosbítási céllal. Ma, az egykori periratszövegeket olvasva feltételezhetjük, hogy a szerelmespár valóban illegális határátlépési szándékkal érkezett az országba. A másodfokú bíróság ezt a társadalomra fokozottan veszélyesnek tartotta, mivel NSZK-állampolgárok gyakran akartak NDK-állampolgárokat Magyarországon keresztül kiszöktetni, akár hamis okmánnyal, akár gépkocsiba rejtve. A büntetés kiszabásánál a bíróság súlyosbító körülménynek értékelte a cselekmény gyakoriságát, enyhítőnek pedig azt, hogy Joannis megbánást mutatott és bűnösségét beismerte. A másodfokú bíróság a nyomozati szakaszban talált egy eljárási szabálysértést, miszerint tolmács nélkül hallgatták ki a férfit. A másodfokú bíróság végül a fellebbezést elutasította, a büntetést nem enyhítette. Joannis Pantazis 1967. december 10-én szabadult. További sorsa nem ismeretes.

Wolfgang Bergstaedt és Ursula Wittver³⁴ ügye hasonló, de az eljárás lefolytatása szempontjából különbözik a fentitől. Wolfgang Bergstaedt³⁵ szintén NSZK-állampolgár volt, szintén fizikai munkát végzett, hajóépítőként dolgozott először Lüneburgban, majd 1966 októberétől Hamburgban. Akárcsak Joannis, ő is teljesített katonai szolgálatot.³⁶

Wolfgang 1966-ban még Lüneburgból azért ment Nyugat-Berlinbe, hogy egy focimeccset megnézzen. A meccs után S-Bahnnal átment Kelet-Berlinbe, s betért egy vendéglőbe. Első találkozását Ursulával így jelenítette meg a nyomozóhatóságnak: „A helyiség zsúfolt volt. Az egyik nagy asztalnál fiatalok ültek, egyetemi hallgatók, közéjük ültem én is. Ennél az asztalnál tartózkodott Ursula Wittver, aki ebben az időben orvostan-hallgató volt, megismerkedtünk.”³⁷

A találkozás után levelezni kezdtek. Három-négy havonta úgy találkoztak,³⁸ hogy Wolfgang Hamburgból Kelet-Berlinbe repült.³⁹ A férfi ezt az időszakot barátságként ábrázolta, és hangsúlyozta: 1967-ben tapasztalták azt, hogy nagyon szívesen vannak együtt, egészen konkrétan 1967 áprilisában, ekkor szerelmi kapcsolat alakult ki köztük. Találkozásaik hasonlóan gyakoriak lettek, mint Joanniséknak. 1967 szeptemberében két hétre Bulgáriába utaztak, ekkor már tudták, hogy Ursula babát

³⁴ Ursula Wittwer Wüstegiersdorfbán született 1941. szeptember 13-án. Foglalkozása: gyermekorvos. Lakcím: Templin, Karl Liebknecht Str., anyja neve: Elter Elfriede.

³⁵ Wolfgang Bergstaedt 1940. december elsején született Lüneburgban. Apja: Fritz Bergstaedt, meghalt a második világháborúban, anyja: Anna Krieg takarítónő. Lüneburg, Rothenbleiherweg 49. Vádirat, 1968. június 7. Budapest Főváros Levéltára. Wolfgang Bergstaedt tiltott határátlépés. 21654/1968.

³⁶ Wolfgang Bergstaedt rendőrségi kihallgatása. 1968. május 14. Budapest.

³⁷ Uo.

³⁸ Wolfgang Bergstaedt ügyészi kihallgatása. 1968. június 4.

³⁹ Wolfgang Bergstaedt rendőrségi kihallgatása. 1968. május 14. Budapest.

vár, és azt tervezték, hogy a lányt valahogyan kijuttatják az NSZK-ba, hogy összeházasonthassanak. Wolfgang megfogalmazása szerint ezután nagyon jól éltek együtt, már amikor találkozhattak.

A gyermek 1967. december 31-én megszületett, és a Matthias nevet kapta. A szülők megbeszéltek, hogy Ursula a hatóságoktól úti okmányt kér Magyarországra. Wolfgang szerint azért Magyarországot választották, mert több olyan cikket olvastak mind a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ban, mind a *Hamburger Abendblatt*-ban, hogy Magyarországról könnyebb kiszökni nyugat felé, mint Csehszlovákiából.⁴⁰ Joannishoz és Elkéhez képest egy évvel később, 1968 áprilisában találkoztak utoljára Kelet-Berlinben, s akárcsak Elke, Ursula is május elején szállt repülőgépre, és magával vitte csecsemő fiát. 1968. május 10-én érkeztek meg Ferihegyre, ahol Wolfgang várta őket. Rögtön elindultak a jugoszláv határ felé, hogy Letenye határállomásnál átlépjék a határt. A férfi azt találta ki, hogy az autójukat átalakítja. A hatóság előtt egy pillanatig sem tagadta, milyen szándékkal tette ezt. Kiszerezte a Mercedes autó hátsó ülésének rugószerkezetét, s oda rejtőzött el anya és gyermeke.⁴¹ A határ előtt negyven kilométerrel egy erdős részen tettek egy próbát, hogyan férnek el. Közben beszélgetést hallottak, azt hitték, megfigyelik őket,⁴² és úgy döntöttek, hogy inkább Szombathely felé indulnak, és Kőszegnél próbálják átlépni a határt. Az éjszakát egy erdőben, az autóban töltötték. 1968. május 11-én reggel ötkor ébredtek, a babát ellátták. A nagy hőség miatt úgy döntöttek, este kísérik meg a határátlépést, mivel a gyermek érthető módon rendkívül nyugtalan volt. Valószínűleg érezte szülei izgatottságát és azt is, hogy napirendje kizökkent az addig megszokott kerékvágásból. Ez elegendő ahhoz, hogy egy baba sírós legyen. Nem derül ki a periratokból, édesanyja szoptatta-e; egy utalásból arra következtethetünk, hogy a korban népszerű módon cumisüvegből adott neki tápszert.

Rum községnél, a Rába-parton töltöttek el egy napot, bízva abban, hogy a gyermek nyugtalan-sága megszűnik, és a friss levegő hatására a búvóhelyen is aludni fog, amikor átlépi a határt. Indulás előtt a gyerek és Ursula holmiját elrejtették az erdőben, hogy ne szúrjanak szemet a ha-

⁴⁰ Uo. – Ezt támasztja alá Masát Ádám történész nyilatkozata is: Magyarország a menekültek körében azért lett kapós, mert a nyugatnémet média a sikeres szökési kísérleteket szenzációként tálalta, s a magyar határőrök nem lóttak. (ABLONCZY Bálint: A Balaton hadművelet. *Heti válasz*, 2009. augusztus 5.; <http://hettivalas.hu/itthon/a-balaton-hadmuevet-23719/>)

⁴¹ Többek között ezt az információt is megerősítette dr. Horváth Jenő, Wolfgang Bergstaedt ügyvédje. Ezután mondunk köszönetet a segítségért. Interjú Horváth Jenővel. Készítette: Németh László Sándor és Tóth Eszter Zsófia. 2011.06.30.

⁴² Wolfgang Bergstaedt rendőrségi kihallgatása. 1968. május 14. Budapest.

táröröknek.⁴³ Este Kám községnél rejtőzött el anya és gyermeke az autóban kialakított rejtekhelyen. A gyermek tejében feloldottak egy fél altótáblétát, hogy elaludjon.⁴⁴ Bízta abban, hogy a határörök figyelme este már nem annyira éber.⁴⁵ Rábefűzes határállomáson este kilenc óra körül⁴⁶ az útlevélvizsgálatnál a határörök a gépkocsi hátsó ülését is megnyomták, és ekkor gyereksírásra lettek figyelmesek. Az ülést felhajtva megtalálták Ursulát és a négy és fél hónapos babát. Ursula Wittwert, mivel NDK-állampolgár volt, a nyomozó hatóság tiltott határátlépés kísérlete miatt felelősségre vonta, majd a nyomozást megszüntette és átadta az NDK hatóságoknak, akik őt gyermekével együtt 1968. május 14-én visszaszállították repülővel Kelet-Berlinbe.⁴⁷ A család szétszakadt, az anya és gyermeke további sorsa nem ismeretes. Dr. Horváth Jenő, az Ügyvédi Kamara akkori elnöke a nekünk adott interjúban hangsúlyozta: elképzelhető, hogy Ursulát akár öt év börtönbüntetésre is ítélték az NDK-ban, s ha hozzátartozója nem viselte a gyermek gondját, akkor az állami gondozásba került.⁴⁸

⁴³ Wolfgang Bergstaedt rendőrségi kihallgatása. 1968. május 14. Budapest.

⁴⁴ Wolfgang Bergstaedt kihallgatása a szombathelyi rendőrkapitányságon. 1968. május 12.

⁴⁵ Interjú Horváth Jenővel.

⁴⁶ Wolfgang Bergstaedt ügyészi kihallgatása. 1968. június 4.

⁴⁷ Határozat az ügyek elkülönítéséről. 1968. május. 16.

⁴⁸ Interjú Horváth Jenővel.

A vádirat szerint Wolfgang Bergstaedt ellen tiltott határátlépés kísérletében való segítségnyújtás miatt indítottak eljárást.⁴⁹ A férfi 1968. május elsejétől június 7-ig volt előzetes letartóztatásban. Az elsőfokú tárgyalás 1968. június 28-án zajlott le. Wolfgang hangsúlyozta, hogy a határátlépést tartották az egyetlen lehetőségnek arra, hogy családjuk együtt lehessen. Azt tervezte, hogy az eljárás lefolytatása után az NDK-ba költözik, hogy elvehesse feleségül Ursulát. Kérdéses, vajon NSZK-állampolgárként komolyan gondolta-e ezt, vagy a hatóságok előtt, enyhébb ítéletben bízva állította.

Míg Joannisnál nem vették figyelembe, hogy szerelme, Elke gyermeket várt, ebben az ügyben már az ügyész is a családi helyzetre mint enyhítő körülményre való tekintettel indítványozta: Wolfgangot „csak” tiltott határátlépés kísérletének bűnsegédjeként ítélik el. A bíróság ennek megfelelően hozta meg ítéletét, és a három hónap szabadságvesztés végrehajtását három évre felfüggesztette. Mivel Wolfgangnak ideiglenes lakhelye Budapest XII. kerületében az Alkotás utcában volt, a bíróság a lakhelyelhagyási tilalmat is felfüggesztette. További sorsáról sem tudunk.

A hétrendbeli tiltott határátlépő – Peter Schariot és a szürke játékmackó tulajdonosa: Stefan

Az előbbi két ügyben már-már regénybe illő szerelmi történeteket ismerhettünk meg. Sokkal szövevényesebb azonban Peter Schariot⁵⁰ históriája, akit 1966. május 26-án a Pesti Központi Kerületi Bíróság hétrendbeli tiltott határátlépésért és kísérletért halmazati büntetesként egy év és hat hónapi szabadságvesztésre, Magyarország területéről való kitiltásra és ezerhatszáznegyvenöt forint húsz fillér bűnügyi költség megtérítésére kötelezett.

Az 1935-ös születésű Peter Schariot Berlinben nevelkedett, ott végezte a középiskolát is. Édesapja mérnök volt, zsidó származása miatt még 1938-ban elhagyta az országot. A periratokból nem derül ki, de érdekes, hogy a családfő egyedül emigrált, és feleségét magára hagyta a gyerekekkel. Az édesanya gyermekeivel a második világháború alatt bujkált. „Félelemben nőttem fel – vallotta Peter az elsőfokú tárgyaláson. –

⁴⁹ BFL Wolfgang Bergstaedt tiltott határátlépés. 34 Bü/128/1968.

⁵⁰ BFL 1. B. 20/962./1966/14. sz. Peter Schariot tiltott határátlépési ügye. – Peter Schariot 1935. május 6-án Berlinben született. Hamburgban lakott az Eppendorfer Landstr. 46 alatt. Apja: Wolfgang Schariot, anyja: Angela Plonke. 1959–1961 között a berlini zeneakadémia hallgatója volt.

Mindig más nevet kellett használnom, a saját nevemet mindig titkolnom kellett.”⁵¹ Ez a vallomás mintha jelezné is a későbbieket. Elképzelhető, a bíróságon ezt azért is hangsúlyozta, hogy magyarázatot adjon többféle identitására. Arra, hogy vagy barátai úti okmányaival, vagy hamis papírokkal lépte át többször is a magyar határt.

Édesapja a második világháború után az NDK-ban telepedett le, Mecklenburgban mérnökként dolgozott. Két lánytestvére közül Katarina formatervező mérnök, férjével és három gyermekével Hallében élt. Angela Berlinben, a Zeneakadémián folytatott tanulmányokat, zenetanár férjével élt együtt.⁵²

Peter Schariot bal szemére jóformán vak volt. 1958-tól Berlin nyugati részében élt, ott járt egyetemre, a nagybátyjánál lakott. 1961 nyarat Kelet-Berlinben töltötte, így 1961. augusztus 13., a berlini fal felépítése után Kelet-Berlinben ragadt.⁵³ Házasságot kötött Gisele Vogelei formatervező hallgatóval 1960 márciusában.⁵⁴ 1960. július végétől Giselétől külön élt, mivel az asszony Nyugat-Berlinbe távozott. 1962 telén megismerkedett Karin Köhlerrel, aki divattervezést tanult a Berlin-Weissensee-i Képzőművészeti Főiskolán.⁵⁵ Vele és szüleivel egy háztartásban lakott 1964 tavaszáig egy négyszoba-összkomfortos lakásban.⁵⁶ Karinnek már volt egy gyermeke, az 1962. február 5-én született Stefan,⁵⁷ de 1964. február 5-én közös gyermekük is született, Christian Jacob, aki aztán Karin édesanyjánál maradt.⁵⁸ Kapcsolatukról Schariot így vallott a rendőrségen 1966. január 7-én: „Nagyon szeretem Karin Köhlert, és nem tudok nélküle élni.”

Peter büntetett előéletű volt, ugyanis az NDK schwerini körzeti bírósága 1962. április 26-án gyerekekkel való fajtalankodás, társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett csalás és tiltott határátlépés kísérlete miatt két év szabadságvesztésre ítélte. Utóbb, az 1966. május 26-i tárgyaláson erről a vádról annyit mondott, hogy anyja kezdeményezésére a lánytestvérével folytatott kapcsolattal vádolták meg. A csalás pedig Peter sze-

⁵¹ Elsőfokú tárgyalás, 1966. április 29.

⁵² Peter Schariot kihallgatási jegyzőkönyve. 1966. január 5.

⁵³ Peter Schariot kérelme a Pesti Központi Kerületi Bírósághoz. 1966. május 26.

⁵⁴ Elsőfokú tárgyalás, 1966. április 29.

⁵⁵ Édesapja, Willi Köhler kihallgatási jegyzőkönyve. 1966. március 7.

⁵⁶ Vádirat Peter Schariot ellen.

⁵⁷ Stefan édesapja Peter Jocks állatorvos volt, az NSZK-ban élt. (Willi Köhler kihallgatási jegyzőkönyve. 1966. március 7.)

⁵⁸ Elsőfokú tárgyalás, 1966. április 29. – Karin édesapja, Willi Köhler 1908. január 3-án Schönbergben született, kereskedősegédnek tanult, a büntetőeljárás időszakában szaktanácsadóként dolgozott az Interflugnál Berlinben. A Stasi 1966. március 7-én kihallgatta leánya ügyében.

rint abban állt, hogy diákbérlettel utazott a fal felhúzása után a két városrész között. Kegyelemmel szabadult 1962. október 30-án. Íme, ismét egy szál, amely bizonytalansággal tölthet el bennünket: milyen oka volt az anyának arra, hogy megvádolja Petert? Milyen bizonyítékok alapján ítélték el? A fennmaradt írásos források alapján erre a kérdésre nem tudunk megnyugtató választ adni.

Peter szabadulása után Nyugat-Berlinbe akart szökni volt felesége, Gisele segítségével, aki térképet küldött neki egy olyan helyről, ahol még illegálisan át lehet jutni a falon. Ám észrevették a határőrök, és elítélték tiltott határátlépési kísérletét.⁵⁹

1964 februárjában Peternek végül sikerült Nyugat-Berlinbe szöknie.⁶⁰ 1966. február 3-i vallomása szerint a felesége csomagokat küldött neki Nyugat-Berlinből, egyetemisták segítségével. Nekik mondta el, hogy szeretne Nyugat-Berlinbe kerülni, bármilyen úton-módon. Az egyetemisták azt mondták neki, hogy a kelet-berlini Néva Szállóban várakozzon egy megadott időpontban. A történetekről 1966. január 5-i kihallgatásán a következőket mondta: „1964 februárjában Kelet-Berlinben a Néva nevű szállóban ültem, és újságot olvastam. Asztalomhoz leült két amerikai, akik törve beszéltek a német nyelvet. Beszélgetni kezdtünk először a filmekről, majd az NDK-ban lévő megélhetésről és munkalehetőségekről. Ők elmondták, hogy egyetemi hallgatók, Nyugat-Berlinből jöttek. Ezt követően közöltem velük, hogy szeretnék az NSZK-ba menni, de sajnos, erre nincs lehetőség. Ők erre azt válaszolták, nagyon szívesen a segítségemre lesznek, és kivisznek gépkocsijukba elrejtve az NSZK-ba.”

A sikeres határátlépés után előbb a göttingeni kórházba került,⁶¹ majd Hamburgban telepedett le, ahol zeneakadémiai tanulmányokat folytatott.⁶² Karin Köhler és Stefan nevű gyermekét is át akarta szöktetni. Először az embercsempészzel foglalkozók (Kurt Wordellék)⁶³ annyi pénzt kértek érte (nyolcezer márkát),⁶⁴ hogy nem tudta volna kifizetni. 1965 nyarán többször találkoztak Karin Köhlerrel, és úgy döntöttek, hogy Stefant és Karint Magyarországon keresztül próbálják Nyugatra szöktetni. Peter Schariot Bahrke Klaus névre szóló hamis útlevelet

⁵⁹ Peter Schariot 1966. február 3-i vallomása.

⁶⁰ Elsőfokú tárgyalás, 1966. április 29.

⁶¹ Uo.

⁶² Vádirat Peter Schariot ellen.

⁶³ Az elsőfokú tárgyaláson Peter azt vallotta, tőlük tanulta ki az embercsempészetet. A bíróság firtatta, részt vett-e konkrét akciókban, azonban rábizonyítani nem tudták. Az embercsempészet irodalmi ábrázolására vonatkozóan lásd Christoph HEIN: *Honfoglalás*. Európa, Budapest, 2006. 249–273.

⁶⁴ Vádirat Peter Schariot ellen.

szerzett, és a magyar hatóságoktól beutazási engedélyt kapott. 1965. augusztus 10-én érkezett Magyarországra autóval, Kőszeg felől. Karin Köhler és a gyermek 1965. augusztus 11-én utazott Budapestre a Keleti pályaudvarra, tizenegy óra harminc perckor a Pannónia Expressszel. Augusztus 12-én találkoztak, egy éjszakát IBUSZ-vendégszobában töltöttek, majd másnap a Balatonra mentek. 1965. augusztus 15-én a jánosházi kocsmában egy idősebb úr átadta nekik a pár napra nála hagyott autójukat, amit a szökéshez akartak használni. Kőszegtől körülbelül tíz kilométerre lehajtottak egy földútra, és egy szalmakazalnál megpróbálták az autóban kialakított rejték helyen elhelyezni Stefant, de a gyerek annyira sírni kezdett, hogy elálltak a tervtől.

Mivel a gyermeket nem tudták elrejteni az autóban, úgy határoztak, hogy egy barátjuknál hátrahagyják a kisfiút, és hamis okmányokkal Nyugatra távoznak. 1965. augusztus 18-án délelőtt Karin Köhler elhelyezkedett az autóban kialakított rejték helyen, és elindultak Kőszeg felé. A határ előtt azonban az asszony azt mondta, nem bírja tovább, nagyon ideges.⁶⁵ Ezért bementek Kőszegre, pénzt váltottak, ettek, italoztak. Fél négy körül indultak tovább, ekkor Karin azt mondta, ki fogja bírni az utazást a rejték helyen elbújva. A határnál egy „olajos, szerelőruhában levő személy” tíz-tizenöt percig is vizsgálta az autót, de nem találta meg a rejték helyet, így továbbengedte őket.

A határátlépés tehát 1965. augusztus 18-án sikeres volt, Karin kijutott az NSZK-ba.⁶⁶ Az asszonyban két érzés viaskodhatott: a Nyugatra jutás vágya és az, hogy gyermekének sorsa megnyugtatóan rendeződjön. A síró gyermeket nem dugta be az autóba, s végül idegenek gondjára bízta. Nyilvánvalóan nem számolt azzal, hogy hónapokon át nem fogja látni a fiát. Abba az illúzióba ringatta magát, hogy csak pár napról lesz szó, és utána Stefant is sikerül átjuttatni a határon. Úgy tűnik, teljes mértékben megbízott Peterben, akinek már voltak tapasztalatai az embercsempészetben.

Peter Schariot 1965. szeptember 4-én jött vissza a gyermekért, egy Hans Niels névre szóló útlelél felhasználásával, kölcsönautóval. Stefan 1965. augusztus 18–30. között Rosemarie Zettwitz NSZK-állampolgárral a Bimbó úton, majd 1965. augusztus 30-tól szeptember 30-ig Dagmar és Ernst Lukkal volt, szintén a Bimbó úton.⁶⁷

Peter Schariot egy napot tartózkodott Magyarországon, de nem vitte magával a gyermeket, mivel úgy vélte, szigorú a határellenőrzés. Inkább

⁶⁵ Peter Schariot kihallgatása. 1966. január 7.

⁶⁶ Elsőfokú tárgyalás, 1966. április 29.

⁶⁷ Peter Schariot kihallgatási jegyzőkönyve. 1966. január 3.

a korábban magyar állampolgárságú, akkor már NSZK-állampolgár Rudolf Wetschelre⁶⁸ bízta a gyermek átszoktetését, aki háromezer márkát kért az ügyletért, amelyből ezerötszázat ki is fizetett neki. Rudolf gyakran járt Magyarországra üzleti okokból. A perirat őt embercsempésznek nevezte. A per során egyrészt ez volt a hatósági érvelés fő motívuma: a szövevényes ügyben Peter Schariotot is embercsempészettel vádolták. Másrészt mindenáron azokat a tényeket akarták feltárni, amelyek bizonyították a hamis útlevéllel való többszöri illegális határátlépést. Peter Schariot végig azt bizonygatta, hogy mivel Karin Köhlerlert nagyon szereti, érte hozta meg azt az áldozatot, hogy a Magyarországon rekedt hároméves kisfiút akár törvénysértő eszközökkel is kihozza.

Szeptember 15-én Peter ismét hamis (Hinrich Sautter névre szóló) okmányokkal és kölcsönautóval jött Magyarországra. Rudolfal és a gyermekkel a Nyugati pályaudvarnál levő Béke Szálló presszójában találkoztak.⁶⁹ Stefan kiszoktetése azonban ekkor sem sikerült, Rudolf nehézségekre hivatkozott és az tanácsolta, vigyék le inkább az ő édesanyjához Kölesdre. Így is tettek.⁷⁰ Rudolf Wetschel 1965. szeptember 18-án elhagyta Magyarországot, még ezerötszáz márkát átvett, de a gyermek kiszoktetése érdekében semmit sem tett. Peter vallomása szerint a gyerekekről két és fél hónapig nem tudtak semmit. „Karin az örület szélén állt... éjszakákon át gyötört engem, hogy hozzam el Stefant.”⁷¹ A férfi ezután ismét hamis iratokkal (Peter Keeler) és kölcsönautóval Magyarországra jött. A név hasonló volt Stefan vezetéknevéhez, és Peter bízott benne, hogy egy esetleges lazább ellenőrzésnél mindkettőjüket átengedik a határon.⁷² 1966. január 1-jén érkezett meg Kölesdre, délután két óra harminckor. Kérdezősködött, hol van Wetschelné lakása.⁷³ Amikor megtalálta, Stefan odaszaladt hozzá, és „Peter papának” szólította.⁷⁴ Körülbelül háromnegyed órát töltöttek Wetschelnénél, majd a gyermeket felöltöztették. A kisfiú ragaszkodott ahhoz, hogy azt a sálát, sapkát és cipőt adják rá, amit Wetschel Jenőné Szekszárdon vett neki.⁷⁵

⁶⁸ Wetschel Jenőné nevelt fia. Született 1920-ban Bécsben. Kósa Rudolf néven anyakönyvezték, édesanyja Wetschel Jenőné nővére, Kósa Mária volt. Wetschel Jenőné tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1966. január 6., január 17. Szekszárd.

⁶⁹ Peter Schariot kihallgatási jegyzőkönyve. 1966. január 3.

⁷⁰ Elsőfokú tárgyalás, 1966. április 29.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

⁷³ Wetschel Jenőne Borjádón született 1897. március 15-én. Akkor Kölesden lakott, a Petőfi u. 51.-ben, kispáros volt. 1946-ban elítélték háborús és népellenes bűncselekményért.

⁷⁴ Wetschel Jenőné tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1966. január 3. Kölesd

⁷⁵ Wetschel Jenőné tanúkihallgatási jegyzőkönyve. 1966. január 6. Szekszárd.

Peter Schariot végül autóba ültette Szefant, és Csehszlovákia felé indultak. Nagyjából négy kilométer megtétele után a rendőrség feltartóztatta és őrizetbe vette őket.

Wetschelnének – bár az nem akarta elfogadni – a gyermek gondozásért adott egy takarót, száz márkát, egy nejloninget és kétszázötven gramm babkávét. Az eljárás során a továbbiakban vitatták, ténylegesen mit kapott Wetschelné Petertől. Az asszony főként a pénzbeni juttatást próbálta tagadni, mivel a korabeli jogszabályok szerint csak bizonyos mennyiségű valuta lehetett nála. Vajon mi motiválhatta az asszonyt, hogy majdnem fél éven át gondoskodott a számára idegen német kislőről? A hatóságok előtt valószínűleg nem fogalmazta meg a tényleges okokat, csak annyit árult el, hogy nevelt fia kérte meg rá, vigyázzon a gyermekre, mert nem tesz jót neki a hamburgi levegő. Túl egyszerű magyarázat lenne az anyagi érdek. Wetschelné egyedül élt, nyilvánvalóan színt vitt a mindennapjaiba, hogy egy hároméves, szőke, mosolygós kislőről gondoskodhatott. Tanúkihallgatásánál fel kellett ismernie Stefant, ami nem is volt nehéz, ugyanis a másik két kislőről, akinek képét mellékeltek, barna hajú volt. Stefan arcásával így mi, kutatók is megismerkedhetünk. Vajon hogyan élte meg a hároméves gyermek, hogy jóformán egyik napról a másikra eltűnt látóköréből édesanyja, nevelőapja, előbb német anyanyelvűek gondoskodtak róla, akik között volt ismerős is, de utána majd fél évre bekerült egy idegen magyar közegbe, ahol jóformán csak az idős néni beszélt az anyanyelvét. Ezután nevelőapja felbukkant a semmiből, s mindkettőjüket letartóztatták a rendőrök. Vajon emlékezett-e később erre a kálváriára?

Azért, hogy élettársát, majd gyermekét Nyugatra vigye, összesen hét esetben (1965. augusztus 10., 18. szeptember 4., 6., 15., 18., 1966. január 1.) lépte át hamis okmányokkal a magyar határt Peter Schariot. Bár Peter fellebbezett, a másodfokú bíróságként eljáró Budapesti Fővárosi Bíróság azt elutasította, és az elsőfokú ítélet vált jogerőssé. Peter Schariot 1967-ben az igazságügyi minisztériumnak címezve kegyelmi kérvényt terjesztett elő,⁷⁶ főképp arra hivatkozva, hogy élettársa, Karin Köhler, a gyermek édesanyja időközben autóbalesetben elhunyt, így közös gyermekükről csak ő tud gondoskodni. Érvelt azzal is, hogy beismerő vallomást tett, és nevelt gyermekét akarta kiszöktetni. Peter Schariot kegyelmi kérvényét elutasították, büntetését kitöltötte, és 1967. július 1-jén szabadult. Annak, hogy élettársa balesetben elhunyt, más nyoma nincs a periratban. Feltételezhető, hogy Peter a kegyelmi kérvény

⁷⁶ Pontos dátum nem szerepel a levélen. Az elutasító válasz dátuma: 1967. január 10.

nyomatékosítása végett fogalmazta meg ezt az állítást. Ha mégis igaz volt, a kis Stefant nagy valószínűséggel az anyai nagyszülők nevelték fel. Utolsó információnk a fiúcskáról, hogy 1966. január 4-én átadták őt az NDK-hatóságoknak. Ma is szívszorító azt a listát olvasni, amelyet ingóságairól készítettek: a gyermek ruháin kívül egy szürke játék mackót, két mesekönyvet, három csomag fűgét, két tábla csokoládét, egy autót és egy fából készült babát tartalmazott.

Összegezve: a tiltott határátlépési kísérletet mint bűncselekményt a szocialista időszakban az alapozta meg, hogy a határokat lezárták. A szocialista állam képviselői tartottak attól, hogy állampolgáraik tömegesen távoznak a szabad világba, ahogy 1956-ban tették a magyarok vagy a keletnémetek addig, amíg fel nem húzták a berlini falat. A keleti országokból jobbra vagy azért menekültek, mert alacsonyabb volt az életszínvonal, vagy mert korlátozták a szabadságjogokat. Az NDK-s határok lezárásával azok, akik mindenáron át akartak jutni a szabad világba, csak illegális utakat választhattak. Ilyenek voltak a kétségbeesett szerelmesek, vagy a családjukhoz, rokonaikhoz igyekvők. Stefan, a szürke játék mackós hároméves kisfiú esete talán ritkább, mivel az anyák csak végszükség esetén bízták másra idegen országban a gyermeküket. Az ügyek másik oldalon álló szereplőinek, a hatóság embereinek viselkedése eljárásjogilag érdekes. Ők a szocialista időszak törvényeit tartották be, de volt szűk mérlegelési jogkörük, és ezzel éltek is, például amikor egy négy és fél hónapos csecsemő vagy egy hároméves kisfiú sorsáról volt szó. Joannis esetében a másodfokú bíróság annak ellenére szigorította az ítéletet, hogy menyasszonya várandós volt, Wolfgang esetében azonban pont azt is figyelembe vették az enyhébb ítélet kiszabásakor, hogy kisfia, Matthias négy hónapos volt. Peter Schariotnak, úgy tűnik, pechje volt. Nála azt vélelmezték, hogy az embercsempész bandának áldozatul esett egy hároméves kisfiú. Lehet, hogy a hatósági emberek számára megszokott látvány volt, hogy egy autó hátsó ülésén kialakított rejtékhelyről egy anya négy és fél hónapos csecsemővel kerül elő. Mindenesetre a korabeli felvételeken látszik a rémületük. Az ilyen, speciálisan a diktatúra időszakához köthető bűnperek elemzése mind jogtörténeti, mind társadalomtörténeti szempontból az első lépést jelenthetik annak jobb megértéséhez, hogy a diktatúra által kreált határhelyzetek milyen elkeseredett lépésekre sarkallhatták az állampolgárokat, ha úgy érezték, privátszférájuk immár tűrhetetlenül sérül.